

Achteruitgang van dagvlinders in het Weerterbos

KLEINSCHALIG BOSBEHEER LIJKT VAN GROOT BELANG VOOR BIJZONDERE SOORTEN

F. Raemakers, St. Luciastraat 8, 6002 BP Weert

H. Vossen, Houtmolen 9, 6031 CP Nederweert

Steeds minder dagvlinders sieren de laatste jaren het landschap rond Weert. Enkele tot voor kort algemene soorten blijken zelfs schaars tot uiterst schaars te zijn geworden, andere zijn of lijken verdwenen. Deze achteruitgang geldt ook voor het Weerterbos. Dit artikel behandelt in het kort de uit het Weerterbos verdwenen of mogelijk verdwenen soorten. Uitvoeriger beschreven wordt een drietal bijzondere soorten waarvoor door vrijwilligers beheersmaatregelen zijn uitgevoerd. Dit beheer, wat vooral bestaat uit kleinschalig bosbeheer, lijkt succesvol.

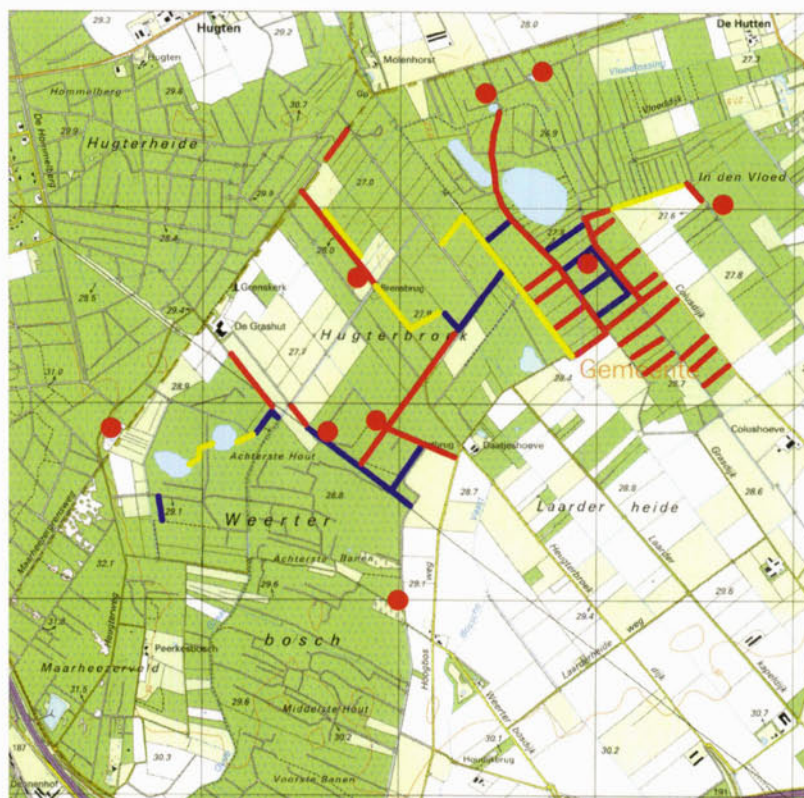
RIJKDOM AAN DAGVLINDERS LOOPT TERUG

Op een aantal monitoringsroutes verspreid over de regio Weert waar al gedurende een lange reeks van jaren dagvlinders worden geteld, blijken meerdere soorten in beduidend lagere dichtheden te vliegen dan tegen het einde van de vorige eeuw. Dat geldt ook voor

het meest vlinderrijke gebied rond Weert, het Weerterbos. Bovendien is het aantal soorten er afgenomen. Werden voor de periode 1990 tot en met 1999 nog 31 soorten vermeld voor het Weerterbos (AKKERMANS *et al.*, 2001) in 2007, waren dat er aanmerkelijk minder. Het Groentje (*Callophrys rubi*), het Geelsprietdikkopje (*Thymelicus sylvestris*), de Bruine eikepage (*Satyrion ilicis*) en het Bruin blauwtje (*Plebeius agestis*) zijn al een aantal jaren niet meer waargenomen. Het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*), de Grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*) en de Argusvlinder (*Lasiommata megera*) zijn in 2007 niet meer gezien. Slechts voor enkele van deze soorten is een mogelijke oorzaak hiervoor aan te geven. Het Groentje is mogelijk uit het Weerterbos verdwenen door te zware ingrepen in de enige, kleine biotoop waar deze vlinder nog voorkwam. De Bruine eikepage is maar een enkele keer waargenomen vóór 2000. Voor deze vlinder ontbreekt in het Weerterbos de ideale biotoop. De Grote weerschijnvlinder heeft een bloeiperiode gekend rond 1990. Daarna ging het snel bergafwaarts. De laatste zekere waarneming was op 11 juli 2006. Een populatie kan dus nog aanwezig zijn. Zeer opmerkelijk is, dat de Argusvlinder niet alleen uit het Weerterbos is verdwenen, maar naar het schijnt uit de hele regio Weert. Ook landelijk blijkt het met deze soort slecht te gaan. Van Swaay (VAN SWAAY *et al.*, 2007) spreekt in dit verband van “de vrije val” van deze vlinder. Bij relatief veel soorten dagvlinders in het Weerterbos lijkt sprake van een dalende tendens qua dichtheid in voorkomen. Van enkele bijzondere soorten echter lijkt de populatie stabiel of kan zelfs van groei gesproken worden. Voor deze soorten werd gericht, kleinschalig bosbeheer uitgevoerd.

GERICHT BEHEER VOOR ZELDZAME SOORTEN

In 2002 werden voor het behoud van het Spiegel-dikkopje (*Heteropterus morpheus*), het Bont dikkopje (*Carterocephalus palaemon*) en de Kleine ijsvogelvlinder (*Limenitis camilla*) voor 15 locaties beheersadviezen gegeven. Ook werden belangrij-

FIGUUR 1

De locaties waar biotoopverbeteringen voor dagvlinders in het Weerterbos hebben plotsgevoonden of nog moeten plotsvinden (© Topografische Dienst, Emmen).

Legendo

- Nieuwe verbindingspaden.
- Bospaden open gemaakt en/of verbreed.
- Verbindingen die nog verbeterd worden.
- Open plekken vergroot.

FIGUUR 2

Een open plek in het Weerterbos die voor vlinders beter bereikbaar werd gemaakt (foto: T. Frenken).

ke of potentieel belangrijke verbindingswegen tussen vliegplaatsen van de genoemde soorten aangegeven (PAHLPLATZ & RAEMAKERS, 2002). In samenwerking met de Stichting het Limburgs Landschap is de laatste jaren door vrijwilligersgroepen veel werk verzet en kon een groot deel van de aanbevelingen worden gerealiseerd [figuur 1]. Soms bleek gericht beheer moeizaam, enerzijds vanwege de boscompensatieplicht en anderzijds omdat er nog particulier eigendom ligt in het Weerterbos. Een aantal bosranden is inmiddels meer open gemaakt, de opslag op paden is verwijderd, door kap zijn paden verbreed of zijn nieuwe verbindingen aangelegd en een te dichte ondergroei van struweel is plaatselijk uitgedund [figuur 2]. Boven genoemde bijzondere soorten lijken ervan te hebben geprofiteerd, de ene soort echter meer dan de andere.

Het Spiegeldikkopje

Een kleine populatie van het Spiegeldikkopje [figuur 3] heeft zich de laatste decennia in het Weerterbos weten te handhaven in enkele moerassige laagten, op kapvlaktes van populieren en in aftakelende populierenopstanden. Hennegras (*Calamagrostis canescens*), de belangrijkste voedselplant van het Spiegeldikkopje, komt op al deze locaties nog relatief veel voor. Meer nog dan Hennegras komt in

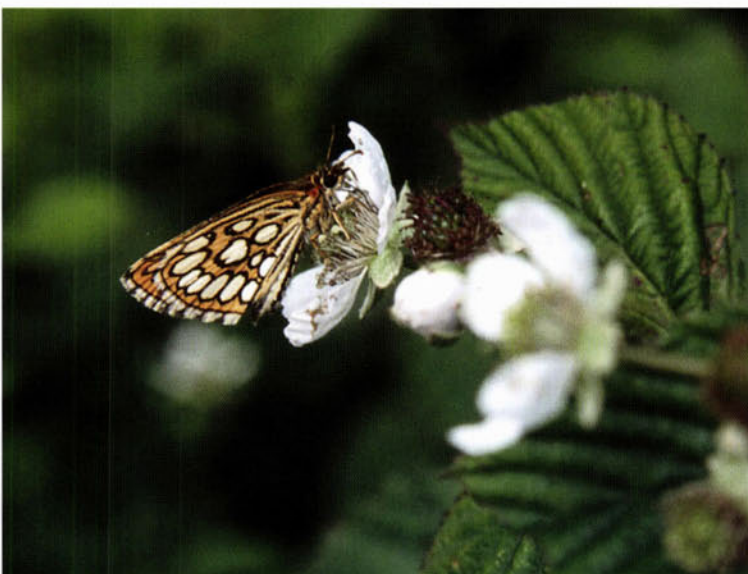
het Weerterbos Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) voor, eveneens een voedselplant van het Spiegeldikkopje. Kale jonker (*Cirsium palustre*) en braam (*Rubus spec.*) zijn de voornaamste nectarleveranciers voor het Spiegeldikkopje, maar de vlindersoort wordt ook waargenomen op onder andere Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*), Dophei (*Erica tetralix*) en Moerasandoorn (*Stachys palustris*).

De kern van de populatie ligt momenteel ten noorden van de Heugterbroekdijk in een aanplant van populieren [figuur 4]. In dit nattere deel van het Weerterbos blijkt de kern zich in de loop der jaren te verplaatsen van de ene plek naar de andere, afhankelijk van waar de meest recente kap van een populierenbos heeft plaatsgevonden of waar anderszins de beste voorwaarden aanwezig zijn. Op één vliegplaats, een moerassige laagte ten zuiden van de Heugterbroekdijk waar gedurende een langere periode waarnemingen werden gedaan, zijn recent geen Spiegeldikkopjes meer gezien. De kleine populatie op die locatie is blijkbaar uitgestorven en aanvulling heeft (nog) niet kunnen plaatsvinden. Buiten het huidige kerngebied in het Heugterbroek lijken op enkele locaties in het Weerterbos nog zeer kleine populaties voor te komen.

Als de ontwikkeling van de populatie van het Spiegeldikkopje in het Weerterbos gedurende de laatste jaren wordt vergeleken met de populaties in de Grootte Peel en de Zoom, dan blijkt een opvallend verschil. Zowel in de Grootte Peel als in de Zoom is sprake van een sterke achteruitgang, vooral na 2004 (mondelijke mededeling H. Vossen en A. Frenken). Op een monitoringsroute in de Grootte Peel werden in 1997 in totaal 405 exemplaren geteld, in 2007 nog maar vijf! Beide hierboven genoemde natuurgebieden worden gedeeltelijk begraasd. Volgens RAEMAKERS (1997) heeft begrazing een negatieve invloed. Veel eitjes en rupsen zouden verdwijnen in de maag van de grazers. Het is echter onwaarschijnlijk dat alléén begrazing debet zou zijn aan de zeer opvallende achteruitgang in 2005. In het Weerterbos is de populatie de laatste jaren echter niet aantoonbaar achteruit gegaan, wel is mogelijk het areaal wat ingekrompen. Het Spiegeldikkopje lijkt hier geprofiteerd te hebben van beheerswerk dat gericht is op verbetering van de voor deze soort belangrijke biotopen.

Het Bont dikkopje

In de regio Weert komt het Bont dikkopje nog in meerdere natuurgebieden voor. De meeste populaties zijn klein en dus kwetsbaar. In de laatste decade van de vorige eeuw zijn verschillende kleine populaties uitgestorven, onder andere bij de Moeselsepeel en ten zuiden van het Weerterbos.

FIGUUR 3

Het Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus*), een kleine populatie van deze soort heeft zich in het Weerterbos weten te handhaven (foto: T. Frenken).

FIGUUR 4

Verspreiding van het Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus*) en het Bont dikkopje (*Carterocephalus palaemon*) in het Weeterbos in 2007 (© Topografische Dienst, Emmen).

Legenda

- Kernpopulatie Bont dikkopje.
- Kleine populatie.
- Waarnemingen van één of enkele exemplaren.
- Kernpopulatie Spiegeldikkopje.
- Kleine populatie.
- Waarnemingen van één of enkele exemplaren.

De populatie in het Weeterbos, de grootste van de regio, lijkt na een aantal jaren van enige achteruitgang weer te groeien. Het kerngebied ligt tussen de Grasdijk en de Colusdijk. Daar komt de soort voor op een kleine, vrij open plek met veel Hennegras [figuur 5] en op en langs een aantal bospaden. Naast Hennegras heeft de vlinder hier ook Pijpenstrootje ter beschikking om eitjes op af te zetten. Braam is er de belangrijkste nectarplant. Ofschoon het Bont dikkopje momenteel nog niet bedreigd lijkt in het Weeterbos, zijn er toch ontwikkelingen die zorgen baren. Het areaal binnen het Weeterbos is de laatste decennia ingekrompen.

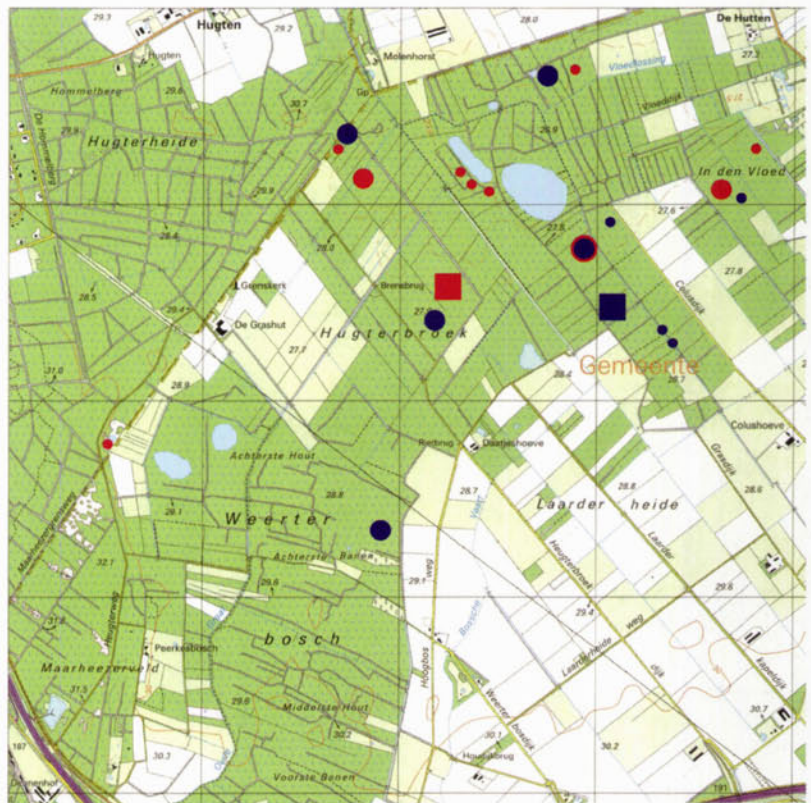
Ten zuiden van de Heugterbroekdijk zijn in 2007 nog maar weinig exemplaren waargenomen. Vliegplaatsen in dit deel van het Weeterbos hebben aan kwaliteit flink ingeboet door sterke verruiging, verbossing of bosaanplant. Veel paden zijn te smal en/of te veel dichtgegroeid om nog voldoende zonlicht door te laten.

Tussen de Heugterbroekdijk en de Colusdijk heeft een andere ontwikkeling plaatsgevonden. Daar is veel gedaan aan biotoopverbetering. Al dit werk van vrijwilligers lijkt zijn vruchten af te werpen. In het aftakelende populierenbos, dat het kerngebied van het Spiegeldikkopje vormt, wordt het Bont dikkopje ook regelmatig in kleine aantallen waargenomen. Dat is zeker niet toevallig, gezien de openheid en het ruime aanbod aan Hennegras en nectarplanten. Dit populierenbos ligt binnen het terrein waar Edelherten (*Cervus elaphus*) kunnen grazen, maar vooralsnog zijn er geen aanwijzingen dat begrazing hier een nadelig effect heeft op de populaties van deze dikkopjes.

Naast de twee reeds genoemde locaties zijn er nog enkele plaatsen, eveneens ten noorden van de Heugterbroekdijk, waar een kleine populatie lijkt voor te komen. Het verbeteren van de verbindingen tussen de verschillende populaties is één van de doelen van de vlinderwerkgroep uit Nederweert.

De Kleine ijsvogelvlinder

De Kleine ijsvogelvlinder komt in de regio Weert nog in verschillende natuurgebieden voor: het Weeterbos, het

Areven, het Wijffelterbroek en de Kettingdijk. In de laatste drie gebieden is sprake van een uiterst kleine en zeer kwetsbare populatie. In het Weeterbos komt een relatief grote populatie voor met fluctuerende aantallen vlinders. De grootste aantallen worden waargenomen langs en in de omgeving van de Grasdijk [figuur 6].

Het jaar 2007 bleek een topjaar. Op 7 juni werden in dat jaar bij een telling op een monitoringsroute in het kerngebied 62 exemplaren waargenomen (mondelijke mededeling H.Vossen). Momenteel lijkt de soort zijn areaal in het Weeterbos uit te breiden. Het is zeer goed mogelijk dat het bosrandenbeheer door vrijwilligers in dit deel van het Weeterbos sterk heeft bijgedragen aan de groei van de populatie. Verdere uitbreiding van het areaal is nog mogelijk, omdat de voedselplant Wilde kamperfoelie (*Lonicera periclymenum*) op veel plaatsen in het Weeterbos voorkomt.

FIGUUR 5

Biotoop van het Bont dikkopje (*Carterocephalus palaemon*) en het Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus*) in het Weeterbos (foto: T. Frenken).

FIGUUR 6

Verspreiding van de Kleine ijsvogelvlinder (*Limenitis camilla*) in het Weerterbos in 2007 (© Topografische Dienst, Emmen).

Legenda

- Kernpopulatie.
- Kleine populatie.
- Waarnemingen van één of enkele exemplaren.

en nectarplanten, zal alleen door periodiek menselijk ingrijpen behouden worden.

Het Bont dikkopje zal wat minder snel in de problemen komen, maar bij een meer natuurlijke bosontwikkeling zal ook deze soort het waarschijnlijk moeilijker krijgen. Periodiek ingrijpen in bosranden en op en langs paden zal noodzakelijk blijven. Voor de Kleine ijsvogelvlinder, die momenteel nog de beste voorwaarden lijkt te vinden in het Weerterbos, zijn zonnige open plekken en goed ontwikkelde bosranden op locaties met Wilde kamperfoelie van groot belang. Ook voor deze soort zullen soms soortgerichte maatregelen moeten worden genomen. Het uitvoeren van noodzakelijke periodieke vlinder- of zelfs soortvriendelijke maatregelen mag uiteraard niet alleen een zaak van vrijwilligers blijven, maar dient ook vast ver-

ankerd te zijn in het beheer van de Stichting het Limburgs Landschap.

DISCUSSIE

Het Weerterbos is, ondanks de achteruitgang in de laatste jaren, nog steeds rijk aan dagvlinders. De meeste soorten zullen zich ook in de toekomst gemakkelijk kunnen handhaven. De geplande en deels al uitgevoerde vernatting en de keuze van Stichting het Limburgs Landschap voor een meer natuurlijke ontwikkeling van het bos, zullen waarschijnlijk geen bedreiging zijn voor veel soorten. Dat geldt echter niet voor enkele van de meest bijzondere soorten. Het Spiegeldikkopje komt nu vrijwel alleen voor in aftakelende populierenbossen. Deze bossen zullen in de toekomst verdwijnen. De openheid die dit vlindertje nodig heeft, met voldoende Hennegras

DANKWOORD

Onze dank gaat op de eerste plaats uit naar de vele vrijwilligers die in het Weerterbos voor de vlinders werkten en zonder wie dit artikel niet geschreven had kunnen worden. Ook Niek Louwers bedanken we voor zijn hulp als computertekneut en verder Ton Frenken voor het beschikbaar stellen van zijn dia's.

Summary

DECLINING BUTTERFLY POPULATIONS IN THE WEERTERBOS WOODLAND RESERVE

Small-scale forestry measures seem successful in preserving certain species

The Weerterbos, a woodland nature reserve in the western part of the province of Limburg, has seen numbers of several butterfly species, including some rare ones, decrease considerably over the last decade. However, the populations of the Large chequered skipper (*Heteropterus morpheus*), Chequered skipper (*Carterocephalus pal-*

aemon) and White admiral (*Limenitis camilla*) did not decline. In fact, numbers of the White admiral even increased. Voluntary conservation workers spend many hours in this nature reserve clearing paths, cutting new paths, expanding or creating clearings and removing trees and shrubs to create sunny forest fringes. Although the rare species are currently not threatened, habitat restoration at present depends only on voluntary workers. It is to be hoped that habitat restoration will become an essential part of the management objectives of the conservation society that owns the reserve, Stichting het Limburgs Landschap.

Literatuur

- AKKERMANS, R.W., R.A.J. PAHLPLATZ & K.VELING, 2000. Dagvlinders in Limburg. Verspreiding en ecologie 1990-1999. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg/De Vlinderstichting, Maas-tricht/Wageningen.
- PAHLPLATZ, R & F. RAEMAKERS, 2002. De dagvlinders van het Weerterbos. Natuurhistorisch Maandblad 2(12):291-297.
- RAEMAKERS, I., 1997. Het Spiegeldikkopje in Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 86(7):187-190.
- SWAAY, C.A.M. VAN, D. GROENENDIJK & C.L. PLATE, 2007. Vlinders en libellen geteld. Jaarverslag 2006. Rapport VS2007.013. De Vlinderstichting, Wageningen.